

OTA-ONALIK USLUBLARINING BOLA PSIXOLOGIYASIGA TA'SIRI

*Buxoro viloyati Gijduvon tumani 7-umumiy
o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi
Gulnoza Najmiddinova Sadriddinovna*

Annotatsiya

Ushbu maqolada ota-onalik uslublarining bolalar psixologik rivojlanishiga ko'rsatadigan ta'siri tahlil etiladi. Avtoritar, demokratik va erkin tarbiya uslublari o'zaro solishtirilib, ularning bolaning o'ziga baho berishi, emotsional barqarorligi va ijtimoiy faolligiga ta'siri ilmiy tadqiqotlar asosida yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy psixologiyada individual yondashuvning ahamiyati ham ko'rsatib o'tiladi. Maqola ota-onalar, pedagoglar hamda psixologlar uchun foydali bo'lishi mumkin.

Kirish

Bola tug'ilgan kundan boshlab atrof-muhitdan, ayniqsa, eng yaqin insonlari bo'lgan ota-onasidan tarbiya oladi. Shuning uchun ham bolani qanday uslubda tarbiyalash masalasi nafaqat pedagoglar, balki psixologlar uchun ham muhimdir. Bugungi kunda yoshlarning psixologik muammolari, ijtimoiy muhitga moslashishdagi qiyinchiliklari ko'plab muhokamalarga sabab bo'lmoqda. Ushbu muammolarning ildizi ko'p hollarda tarbiya uslubiga borib taqaladi. Psixologiyada ota-onalik uslublari to'rt asosiy turga bo'linadi: avtoritar, demokratik, erkin va beparvo. Maqolada aynan uch asosiy uslub – avtoritar, demokratik va erkin uslublar tahlil qilinadi.

Avtoritar uslub

Avtoritar tarbiya – qat'iy nazorat va intizomga asoslangan yondashuvdir. Bunday oilalarda bolalar har qanday qarorni so'zsiz bajarishga majbur bo'ladilar. Ota-onalar bolaning fikrini hisobga olmaydi, bu esa bolaning ruhiy rivojlanishida muammolarni keltirib chiqaradi. D. Baumrind (1966) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar avtoritar uslubda tarbiyalangan bolalarda o'ziga past baho, ijtimoiy faollikning pasayishi va depressiv holatlar kuzatilishini aniqlagan. Bu uslub bolaning mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini cheklaydi.

Odatda bunday oilalarda bolalar ota-onaning ko'rsatmasisiz hech qanday tashabbus ko'rsatmaydi. Shu bilan birga, qo'rquv asosida shakllangan intizom bolada tashqi muhitga nisbatan noaniq munosabatni yuzaga keltiradi. Ular ko'pincha passiv, izolyatsiyalangan va tajriba qilishdan cho'chiydigan bo'lib qoladi.

Demokratik (avtoritativ) uslub

Demokratik tarbiya uslubi eng muvozanatli deb hisoblanadi. Bu yondashuvda ota-onalar bolani tinglaydi, uning fikriga hurmat bilan yondashadi, shu bilan birga ma'lum chegaralarni saqlab qoladi. Bunday muhitda bola o'zini hurmat qilingan,

qadrlangan deb his qiladi. Maccoby va Martin (1983) bu uslubda tarbiyalangan bolalarda ijobiy xulq-atvor, o'ziga bo'lgan ishonch, emotsional barqarorlik va mustaqil fikrlash kabi jihatlar rivojlanishini ta'kidlaydi.

Demokratik yondashuv bolaning ehtiyojlariga mos keladi. Bola xato qilsa, unga jazodan ko'ra tushuntirish beriladi. Bu esa uning o'rganish jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, bola erkin savollar bera oladi, fikrini bildiradi, qarshi fikr bildirishdan cho'chimaydi.

Demokratik tarbiya uslubida bolalar o'z his-tuyg'ularini erkin ifoda etadi. Ular yetuk shaxs bo'lib shakllanadi, ijtimoiy munosabatlarda faollik ko'rsatadi, muammolarni hal qilishda mustaqil qaror qabul qila oladi.

Erkin (laxm) uslub

Bu uslubda bolaga cheksiz erkinlik beriladi. Ota-onalar bola xohlaganini qiladi, deya unga deyarli hech qanday chegaralar belgilamaydi. Bu esa bolaning intizomga, javobgarlikka nisbatan munosabatini zaiflashtiradi. Darling va Steinberg (1993) fikricha, bunday uslubda tarbiyalangan bolalar odatda o'zlarini yolg'iz, boshqaruvsiz va beqaror his qilishadi. Bu bolalar o'z harakatlarining oqibatini anglamaydi, shuningdek, nazorat yetishmasligi sababli o'zini tutishda qiyinchiliklarga duch keladi.

Erkin tarbiya oilalarida bolalar nazoratsiz ulg'ayadi. Bu esa ularning ijtimoiy me'yorlarni qabul qilishida qiyinchilik tug'diradi. Ko'pincha, ular maktabda intizomga rioya qilishda qiynaladi yoki boshqalar bilan muloqotda muammolarga duch keladi.

Zamonaviy yondashuv: Individual va moslashuvchan tarbiya

Bugungi psixologiya bolalarga individual yondashuvni taklif qiladi. Har bir bolaning xarakteri, hissiy ehtiyojlari, o'rganish uslubi har xil bo'lganligi sababli, yagona "eng to'g'ri" tarbiya yo'li mavjud emas. Grolnick (2003) nazarida, ota-onalar bolalarning xatti-harakatini boshqarishda ularning ichki motivatsiyasini hisobga olgan holda, o'z yondashuvini muvozanatli tutishi kerak.

Masalan, ba'zi bolalar yuqori nazoratga muhtoj bo'lsa, boshqalari mustaqillikni afzal ko'radi. Ota-onaning hissiy holati, sabr-toqati, madaniyati ham tarbiya uslubini shakllantiradi. Muhimi, ota-onalar farzandining ehtiyojini tushuna olishi va unga mos tarzda yondasha olishi zarur.

Xulosa

Ota-onalik uslubi bolaning ruhiy salomatligi, ijtimoiy ko'nikmalari, hayotga bo'lgan munosabati va shaxsiy muvaffaqiyatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Avtoritar yondashuv bolani itoatkor, biroq o'ziga ishonchsiz qiladi. Erkin tarbiya esa bolani beqarorlashtiradi, javobgarlik tuyg'usini rivojlantirmaydi. Eng samarali uslub — bu demokratik yondashuvdir. Unda bola o'zini qadrlangan, erkin va mas'uliyatli his qiladi. Ammo har bir bola individual ekanligini unutmaslik lozim: muvaffaqiyatli tarbiya — bu ota-onaning mehr va aql bilan yondasha olgan uslubidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baumrind, D. (1966). *Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior*. Child Development, 37(4), 887–907.
2. Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). *Socialization in the context of the family: Parent-child interaction*. In P. H. Mussen (Ed.), Handbook of child psychology.
3. Darling, N., & Steinberg, L. (1993). *Parenting style as context: An integrative model*. Psychological Bulletin, 113(3), 487–496.
4. Grolnick, W. S. (2003). *The Psychology of Parental Control: How Well-Meant Parenting Backfires*. Lawrence Erlbaum Associates.
5. Musurmonova, O. (2019). *Ota-onalar psixologiyasi*. Toshkent: TDPU nashriyoti.
6. Buxoro viloyati Gijduvon tumani 7-umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi Gulnoza Najmiddinova Sadriddinovna